

ŞİDDETİN İZİNİ SÜRMEK: ŞİDDET NEDİR?

Yücel DURSUN*

ÖZET

Bu makalenin amacı, “şiddet nedir?” sorusundan yola çıkarak şiddet kavramının bir çözümlemesini yapmaktır. Bu çözümleme salt ne analitik ne fenomenolojik ne de diyalektik olup bunların hepsini belli bir dereceye kadar içeren bir çözümlemedir. Çalışmanın ilk kısmında çeşitli şiddet tanımları üzerinde durulmuştur. Daha sonra bu tanımlardan bazılarının izi sürülerek olumsuzlama olarak şiddet ele alınmış ve etraflıca incelenmiştir. Sonuç olarak da şiddet kavramına yönelik bazı saptamalarda bulunulmuştur. Örneğin, biri ve diğeri arasındaki olumsuzlama ilişkisinin sonucunda, şiddetin ön olgusu adı verilebilecek bir durum ortaya çıkar. Buna göre, biri kendini olumlamak isterken kaçınılmaz olarak diğeri olumsuzlamak zorundadır. Olumsuzlama kavramı, kuvvet ve ihlal kavramı ele alındığında onları bazı bakımlardan içeren bir kavramdır. Bununla birlikte bu, olumsuzlamanın olduğu her yerde fiziksel kuvvetin olacağı anlamına gelmemelidir. Gerçi kuvvet uygulayımında da olumsuzlamada da yıkıcılık vardır ama olumsuzlamanın yıkıcılığı kimlik olarak konunun bütününe yöneliktir.

Anahtar Sözcükler: Şiddet, kuvvet, ihlal, olumsuzlama, Hegel

(To Scent Out the Violence: What is Violence?)

ABSTRACT

The aim of this article is to analyze and define the concept of violence in the context of the question of “what is violence?”. This analysis is neither only analytic nor phenomenological nor dialectical but includes all of them to some extent. In the first part of the article, several definitions of violence has been exposed and examined. After that, by tracing some of the definitions the concept of violence is tried to be defined from the perspective of negation. And subsequently some important points of the concept have been stated. For example, a fact that can be called the prima facie of the violence emerges from the result of the relationship between the one and the other. According to this, one inevitably has to negate the other while it wants to affirm itself. The concept of the negation, in some respects, contains the concepts of the force and the violation. However, it does not mean that a physical force must always accompany to negation. Though there is the destruction in both of them, the destruction of the negation is for the totality of position as identity.

Keywords: violence, force, violation, negation, Hegel

---

* Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

Bugünlerde şiddet çok konuşuluyor. Şiddet üzerine konuşmak, düşünmek ya da yazmak bir ihtiyaç halinde... Belki de bunun nedeni, her daim göz önünde bulunan şiddetin bizlere kendini dayatmasıdır. Geçtiğimiz yüzyıl bu dayatmanın son tarihsel halkalarından biriydi. Yirminci yüzyıl masum bir yüzyıl değildi¹ ve geldiğimiz an itibarıyla önümüzdeki yüzyılda da şiddet olaylarının daha çok yaşanacağı muhtemel görünüyor. Peki hem *praksis*'i hem de *theoria* etkinliği bol olan bu kavram aslında neyi imlemektedir? Şiddetten ne anlamalıyız veya Yunanlılar gibi sorarsak *ti esti* şiddet? Ya da şiddet nedir?

Şiddet üzerine, felsefenin yanı sıra diğer disiplinler de dahil edildiğinde geniş bir literatürün olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar çoğunlukla ya İngilizce “case study” denilen çalışmalardır² ya da şiddet kavramını, hukuk, siyaset, din, sosyoloji, etik, insan hakları, vs. gibi alanlar ile çalışan uygulamalı veya en azından bir ayağı uygulamalı olan inceleme yazılarıdır. Bunun yanı sıra sıklığı daha az olmakla birlikte, şiddetin tanımına yönelik, bir literatür de vardır³. Bu çalışmalarda ise, bir tanım –elden geldiğince de kullanışlı olan bir tanım- bulunmaya çalışılır. Ve kavramın daha çok analitik bir tarzda çözümlenmesinin yapılması niyetlenir.

Hannah Arendt, şiddet fenomeninin kendi başına ele alınmasında genel bir isteksizlik olduğunu belirtir⁴. Bununla birlikte ben burada “şiddet nedir?” sorusundan yola çıkacağım. Fakat şiddetin daha kullanışlı ya da daha kapsayıcı bir tanımını bulmaya çalışmayacağım. Şu ana kadar felsefede yapıldığı gibi, onu salt fenomenolojik⁵ ya da diyalektik bir tarzda da ele almayacağım. Ama belki bunların hepsini biraz içeren fakat hiçbirinin yönteminde sonuna kadar ısrarcı olmayan bir inceleme yapmayı amaçlamaktayım. Amacım dört başı mamur bir şiddet tanımı bulmak değil elbette ama şiddet fenomeninin özünü onun bağlaştığı

---

¹ Bufacchi Vittorio, “Two Concept of Violence”, *Political Studies Review*, vol 3, 193-204, s.93.

² a.g.e., s. 194.

³ Coady C.A.J., *Morality and Political Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, s.22.

⁴ Arendt Hannah, *Şiddet Üzerine* (Çev. Bülent Peker), İstanbul: İletişim Yay., s. 47.

⁵ Örneğin Staudigl Michael, “The Vulnerable Body: Towards a Phenomenological Theory of Violence”, *Analecta Husserliana*, LXXXIX, 259-272.

kavramları da kullanarak aydınlatmak anlamlı bir çaba gibi görünmekte bana. Bunun için literatürde var olan daha önceki şiddet tanımlarını, bugüne kadar yapılmış çalışmalardan bazıları olarak *kısmen* de olsa görmek amacıyla, mümkün olduğunca ele almaya çalışacağım. Ve yeri geldiğinde kavramlar arasındaki geçişi diyalektik olarak anlamak da önemli olacaktır.

İncelememde öncelikle şiddeti etimolojik-kavramsal bir çerçeveden ele alarak, kavramın tarihsel anlam yükü ile bize sunabileceklerinden faydalanmayı düşünüyorum. Sonra bu yolu izleyerek, şiddetin neliğini bana gösterebilecek ipuçlarını değerlendirmeye çalışacağım. Sonuç olarak da ipuçlarını değerlendirirken geçtiğim yolların bir manzarasını çıkarmayı amaçlamaktayım.

I

Şiddet sözcüğü dilimize Arapçadan giren bir sözcüktür. “Peklik”, “sertlik”, “sıkılık” anlamları vardır⁶. Anlamı bu haliyle, İngilizce ve Almanca’daki karşılıklarından bazı farklarla ayrılır. Örneğin İngilizce *violence* sözcüğü Latince *violentus* ve *violare*’den gelmektedir. Cebri, kuvvetli, hiddetli, sert, zorlu, taşkın anlamlarına gelen ilki Wade’e göre “bir şeyin yapılma tarzını” vurgularken, diğeri yani *violare*, incitmek, zarar vermek, bozmak, lekelemek, tecavüz etmek, zorlamak, çiğnemek, ihlal etmek anlamlarına gelip “yapılan şeyi” vurgular⁷. Dolayısıyla sözcüğün İngilizce kullanımının Latince köklerinde göze ilk çarpan şey, biri genel olarak *kuvvet* fiilini gerektiren diğeri de *ihlal etme*’yi içeren iki temel anlamının olduğunu çıkarmaktayız.⁸ *Violence*’ın *kuvvet* anlamı daha çok analitik gelenek tarafından ele alınıp incelenen bir anlamdır. *İhlal etme* anlamının incelenmesi ise bu geleneğe girmez. Şiddetin eski Yunancasına baktığımızda, *bia* sözcüğünün kullanımının da bu etimolojiye paralel bir kökte yer aldığını görüyoruz. Platon *Yasalar*’da

⁶ Bkz. Bilgi Yayınevi tarafından 1977’de basılan “Osmanlıca Türkçe Sözlük”ün ‘şiddet’ maddesi.

⁷ Wade Francis C. “On violence”, *The Journal of Philosophy*, vol 68, No:12, 369-377, s.370.

⁸ a.g.e. s. 370; Betz Joseph, “Violence: Garver’s Definition and a Deweyan Correction”, *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 340.

4 Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir?

şiddet eylemlerini sıraladığı yerde *biayı* kullanır⁹. Sözlükteki anlamı, “kuvvet, güç, zor, iktidar”¹⁰ ve fiil hali, “kısıtlamak, zorlamak, sınırlamak, baskılamak”tır¹¹. Dolayısıyla şiddetin Yunanca karşılığında da kökensel olarak *kuvvet* ve *ihlal* anlamlarının var olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca şiddet sözcüğünün bizdeki Arapça kullanımının, onun *kuvvet* anlamına daha yakın olduğunu çünkü sertlik, pekinliğin daha ziyade kuvvette bulunan bir özellik olduğunu söyleyebiliriz. En azından Arapça şiddet, “yapılan şeyden” daha çok “yapma, etme tarzına” bir göndermede bulunmaktadır. Ve bu haliyle eylemin kendisini yansıtmaktadır. Kavramın Almanca karşılığı ise, *Gewalt*’tir. Waldenfels Almanca sözcük *Gewalt*’in belirsiz olduğunu ifade eder¹². Ona göre, bir yanda *potestas*, diğer yanda *violentia* olmak üzere çift anlamı vardır. Civarındaki sözcükler, “güç, kuvvet, sınırlamak, çatışmak, zorlamak, tehdit”tir. Ayrıca *Gewalt*’in, Almanca *walzen* sözcüğü ile eşanlamlı olduğu ve hukuk kuran şiddet anlamını içerdiği söylenir¹³. Walter Benjamin’in sözcüğün Almancasına özgü bu anlamı derinlemesine incelediğini biliyoruz.¹⁴

Şu halde bu kısa etimolojik incelemeden geriye dönüp baktığımızda, kavramın, civarındaki birçok kavramı da beraberinde getirdiğini görüyoruz. Üstelik Yunan-Latin-İngiliz dil kökenini incelediğimizde sözcüğün “kuvvet” ve “güç” gibi hemen her dildeki anlamının yanı sıra “çiğneme, ihlal etme, bozma” gibi bir anlamı ile de karşılaşmış oluyoruz. Şimdi sözcüğün bu ki anlam dalını, yani *kuvvet* ve *ihlal etmeyi* biraz daha etraflıca inceleyelim.

⁹ Platon, *Yasalar I-II*. (Çev. Saffet Babür), İstanbul:Kabalıcı. S. 865a-879c.

¹⁰ Liddell & Scott, *Greek-English Lexicon*, Oxford: The Clarendon Press, s.150

¹¹ A.g.e. s.151.

¹² Waldenfels Bernhard, “Violence as violation”, *Violence, Victims, Justifications: Philosophical Approaches* (Ed. Felix O Murchadha), Germany: Peter Lang, 73-94., s.75.

¹³ Çelebi Aykut, “Şiddete Karşı Siyaset Hakkı”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, (Ed. Aykut Çelebi), İstanbul: Metis, 255-312. s.258.

¹⁴ Benjamin Walter, “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, (Ed. Aykut Çelebi), İstanbul: Metis, 19-42.

Şiddetin Kuvvet Anlamı

Bu konuda bahsedebileceğimiz en önemli iki isim John Dewey ve Newton Garver'dır. Dewey'in şiddet tanımı, fiziksel kuvvet üzerine dayanan ve analitik gelenekte yer alan bir tanımdır. Oysa Garver'in tanımı şiddet için *ihlal etmeyi* (violation) esas alır. Garver'in tanımına geçmeden önce Dewey'in kuvvet tanımlı şiddet kavramını, bu kampta yer alan diğer tanımlara da bakarak inceleyelim.

Dewey, kuvvetin (force) üç kavranışını ayırt eder: Güç (power) ya da enerji, zorlayıcı kuvvet (coercive force) ve şiddet (violence). Güç ya da enerji, hedefleri gerçekleştirme ve yapmadaki kapasite, yapabilme gücüdür. Şiddet ise, yanlış kullanımlı kuvvet güç ya da enerjidir. Enerjinin, amaçları gerçekleştirmenin ve yapmanın yerine bozması ve parçalaması durumunda şiddetin olduğunu belirtir. Zorlayıcı ya da baskılayıcı kuvvetin ise, enerji ve kuvvet olarak güç ile şiddet olarak güç arasında bir konum işgal ettiğini ifade eder. Dolayısıyla Dewey'in şiddet tanımının enerji ya da gücün negatif ve pozitif kullanımından yola çıkılarak yapıldığı görülmektedir. Enerjinin negatif kullanımı kuvvet, şiddet iken, pozitif kullanımı şiddet değildir. Bir de bu iki şeyin arası vardır ki o da baskıya dayalı kuvvettir. Betz, Dewey tarafından şiddetin kuvvetin yıkıcı ve zararlı kullanımı ile kurucu kullanımı arasında bir ayırım yapıldığını belirtir. Örneğin, doğayı insanın hizmetine sunma amacıyla dönüştürmek, yani bina yapmak, yol yapmak, köprü inşa etmek vs. gibi şeyler şiddetle ilgisi olmayan kuvvet kullanımınıdır. Buna karşılık Dewey, bir dinamiti kayaları patlatmak yerine insanları havaya uçurmak için kullanılmasının, sonucu üretim yerine kayıp ve bunun da kurucu değil yıkıcı olmasından dolayı şiddet olduğunu belirtir. Arada konumdaki baskılayıcı kuvvete ise, bir kişiye yol kurallarını izlettirmek için enerji kullanımı örnek verilir.¹⁵

Dewey'in şiddet tanımında sonuçların ve amaçların önemli olduğunu görüyoruz. Ayrıca şiddetin bu tanımında kuvvetin yıkıcı bir kuvvet olduğunu, zarar verdiğini, enerjinin bu kullanımına bu bakımdan şiddet dendiğini öğreniyoruz. Şiddetin yıkıcılığı konusuna ihlal ve şiddet

¹⁵ Dewey John, *Middle Works 1899-1924: Volume 10*, USA: Southern Illinois University Press, s.245-246; Betz Joseph, "Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction", *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343.

arasındaki ilişkiyi incelerken tekrar döneceğiz. Şimdilik bu saptama ile yetinelim ve bu konuda Bufacchi'nin araştırmasına bakalım.

Bufacchi, şiddet ve kuvvet ilişkisinin literatürde en çok tartışılan konu olduğunu belirtir¹⁶. Bunun nedeni belki fenomenin ilk görünümünün kuvvet üzerinden olması ya da tanımın soyut değil ama somut olması olabilir ama nedeni ne olursa olsun şiddetin kuvvet tabanlı tanımı dar çerçeveli bir tanım olarak bulunur¹⁷. Oysa kuvveti örneğin ihlal üzerinden tanımlamak sınırları daha geniş ve hatta belirsiz bir tanım olarak görülür¹⁸.

Bu dar tanımlı şiddet tanımında, kuvvetin *kasti ve niyetli, planlı* bir şekilde uygulandığı iddia edilir¹⁹. Dolayısıyla kuvvetin zarar vericiliği kasti olarak yapılan bir zarar vericiliktir. Ayrıca bu durum karşı tarafın istemediği bir durumdur²⁰.

Şu halde şiddet, istenmeyen, kasıtlı, planlı ve de yıkıcı ve zarar verici enerji ve kuvvet kullanımı olarak ele alınır bu tanım çerçevesinde. Yine bu çerçevede bir tanım geliştirmeye çalışan Back ise, şiddeti saldırı (aggression) kavramı kapsamında inceler.²¹ Saldırının, yönelsel kuvvetlilik eylemi olarak belirlediğini belirtir. Back, “cansız nesnelere zorlamalı eylemlerde bulunabilirken, sadece canlı failer, insanlar ya da hayvanlar, amaç-yönelimli davranış yetisine sahiptirler ve bu anlamda ‘saldırganca’ davranabilirler”²² der. Böylece Back, saldırganlığı, amaçlı bir zor kullanımı olarak saptar. Bu saptama, daha önceki şiddetin *kasti ve planlı* kuvvet uygulanımı şeklindeki tanımına uygundur. Esasında Back'in saldırı için verdiği tam tanım, “vücuda zarar verici ya da kişinin özgürlüğüne kuvvetlice müdahale edici fiziksel kuvvet kullanımı”dır²³. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, saldırı kavramı üzerinden betimlenen

---

¹⁶ Bufacchi Vittorio, “Two Concept of Violence”, *Political Studies Review*, vol 3, 193-204, s.195.

¹⁷ a.g.e. s. 195; Betz Joseph, “Violence: Garver’s Definition and a Deweyan Correction”, *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343, s.341; Coady C.A.J., *Morality and Political Violence*, Cambridge: Cambridge University Press . s. 22.

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ Bufacchi Vittorio, “Two Concept of Violence”, *Political Studies Review*, vol. 3, 193-204, s.195.

²⁰ a.g.e.

²¹ Back Allan, “Thinking Clearly About Violence”, *Philosophical Studies*, 117: 219-230, s. 220.

²² a.g.e. 220.

²³ a.g.e. 221.

şiddet fiziksel kuvvetin uygulamasını içermektedir. Buna göre vücuda zarar verilmesi veya özgürlüğe müdahale bu uygulamada karşılaşılabilecek olan durumlardır. Tanımda yer alan “Özgürlüğe müdahale” ifadesi ise, kuvvet tabanlı şiddet tanımında kullanılan belki de şu ana kadarki tek soyut ifadedir. Benzeri bir tartışma ise, şiddet tanımında ahlakiliği geçirip geçirmemekle ilgili tartışmadır. Saldırganlık ve dolayısıyla şiddet ahlaki midir değil midir? Back, şiddeti ahlak dışı olarak tanımlamanın mümkün olduğunu söyler²⁴. Buna göre, şiddet moral bir bileşen içermektedir ve pejoratif anlamda ahlaki olarak yanlış bir seçimdir.²⁵ Paul Wolff da kuvveti ahlaki bakımdan nötr bir kavram olarak ele alırken şiddeti ahlaki bir kavram olarak düşünür²⁶. Bu ayrıntıdan yola çıkan Paul Wolff, şiddeti bedene kuvvet uygulama ile sınırlamanın doğru olmadığı görüşünü savunur²⁷. Böylelikle fiziki şiddet tanımının yetersizliğine ilişkin önemli bir saptama yapılmış olur.

Şiddete yönelik bu moral ögenin yanı sıra, şiddet eyleminde, eylem mağdurunun haklarının ihlal edildiği belirtilir²⁸. Söz konusu olan kimine göre kişi hakları (Garver) kimine göre insan hakları (Galtung), kimine göre de kuraldır²⁹. Aslında neyin ihlal edildiği ve ihlalin şiddet bakımından ne olduğu başlı başına bir sorundur ve incelenmeyi hak etmektedir.

O halde şimdi öncelikle John Dewey’in fiziksel şiddet tanımında bıraktığımız yerden Newton Garver’in tanımından başlayarak şiddetin ihlal anlamını incelemeye geçebiliriz.

²⁴ a.g.e. 223.

²⁵ a.g.e. 224.

²⁶ Wolff Paul Robert, “On violence”, *The Journal of Philosophy*, vol. 66 No: 19, 601-616., s. 606.

²⁷ a.g.e. 606.

²⁸ Back Allan, “Thinking Clearly About Violence”, *Philosophical Studies*, 117: 219-230, s. 225; Bufacchi Vittorio, “Two Concept of Violence”, *Political Studies Review*, vol 3, 193-204, s.196; Betz Joseph, “Violence: Garver’s Definition and a Deweyan Correction”, *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343, s.340.

²⁹ Waldenfels Bernhard, “Violence as violation”, *Violence, Victims, Justifications: Philosophical Approaches* (Ed. Felix O Murchadha), Germany: Peter Lang, 73-94., s.79.

Şiddetin İhlal Anlamı

Garver, şiddet eyleminde bir şekilde bir şeyin ihlal edildiğini belirtir³⁰. Bu ihlal edilen şeyin de kişiselliğe ait olan haklar olduğunu, yani kişi haklarının ihlal edildiğini söyler.³¹

Yine Garver, insani ilişkilerde kuvvet ile şiddetin aynı anlamda olmadığını belirtir. Bunu kuvvetin şiddetsiz kullanımlarından açıkça anlayabiliriz der. Örneğin yapay solunum, ameliyat ve dişçilik örnekleri kuvvetin olduğu ama şiddetin olmadığı örneklerdir. Oysa şiddette haklar ihlal edilir ve haklar da iki yönlüdür. Bir yanda, kişinin vücuduna yönelik bir hak ihlali diğer yandan onun saygınlığına yönelik hak ihlali vardır. Yani, kişilerin var olan, beden hakkı, otonomi hakkı, eylemlerinin sonuçlarıyla uğraşma hakkı ve üretme hakkı gibi hakların ihlalidir söz konusu olan.

Garver, şiddetin ya kurumsal ya da kişisel olduğunu ve açık ya da gizlice olabileceğini de belirtir. Buna göre de 4 tür şiddet vardır: Açık kişisel şiddet, Açık kurumsal şiddet, Gizli kişisel şiddet, Gizli kurumsal şiddet. Örnekleri de sırasıyla, Açık kişisel şiddete; soygun, tecavüz, öldürme, Açık kurumsala; savaş, isyan, Gizli kişisel şiddete; saygınlık ihlali, korkutmalar, Gizli kurumsala; kölelik, kolonyal baskı, getto hayatı veriliyor.³²

Garver'in ihlal tanımı ile birlikte üç yeni kavramı şiddet tanımında tanıyoruz. Bunlardan biri, hak diğerleri ise, gizli, görünmeyen şiddet ve kurumsal şiddettir. İhlal edilenin hak, özellikle de kişi hakkı olduğunu söylersek, şiddetin ne olduğunun belirlenebilmesi için şu halde hakkın ne olduğu bilinmelidir. Oysa Betz, insanların, hakların neler olduğu konusunda uyuşmadıklarını belirtir³³. Gizli ya da görünmeyen şiddete gelince, daha çok mental ya da psikolojik şiddetin çeşitli durumları kastedilir. Örneğin aşağılama, beyin yıkama, endoktrinizasyon,

---

³⁰ Betz Joseph, "Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction", *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343, s.340.

³¹ Garver Newton, "On violence", *Philosophical Issues: A contemporary Introduction* (ed. James Rachels, Frank A. Tillman), New York: Harper&row publishers., s.223-224.

³² Betz Joseph, "Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction", *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343, s.340-341.

³³ a.g.e. 344.

korkutmalar³⁴ verilebilir. Betz'in bu konuda Garver'a getirdiği eleştiri ise, tanımın ihlal bakımından çok geniş ve muğlak olması şeklinde sunulur. Betz, Garver mental eziyetin çeşitli formlarını içermek amacıyla tanımı geniş tutmaya çalışırken, bunu öylesine geniş yapıyor ki der, her tür kişiler arası yanlış şiddete giriyor. Geriye de şiddet olmayan sosyal hata kalmıyor. Oysa, Betz'e göre, "bütün hatalar şiddet hataları değildir, bütün kötülükler şiddetle yapılan kötülükler değildir"³⁵. Bu Betz tarafından yapılan şiddet ve hataya ilişkin önemli bir saptamadır.

Betz'in eleştirisini bir yana bırakarak, Garver'ın kurumsal şiddet kavramına gelirse, bu kavramın bazı yerlerde yapısal şiddet olarak geçtiğini görüyoruz. Yapısal şiddet, Galtung'a göre, ilk anlamı, insanların sosyal düzenlemelerden zarar görmesi ama dar anlamdaki şiddet tanımına göre onlara şiddet uygulanmamasıdır.³⁶ Şiddetin bu geniş tanımı ile birlikte, *ihlal* kavramının özellikle fiziksel şiddetteki açık uygulayımının aksine gizli yani örtülü şiddet eylemlerini anlamada başvurulabilecek bir kaynak olarak yer almakta olduğunu görüyoruz.

Peki tam anlamıyla nedir "ihlal" (violation) ve kavramın anlattığı içeriği nasıl anlamalıyız? Bufacchi, ihlal'in, hak tecavüzü (infringe), sınır geçme, sınır aşma (transgress), bir limitin veya normun ötesine gitme (exceed) anlamlarını içerdiğini belirtir.³⁷ Waldenfels, ihlal olarak şiddetle ilgili şu üç gruptaki soruyu sorar: Kurbanın bakış açısından sorulduğunda, kim ya da ne ihlal edilmektedir? Bir suç eylemi bakımından sorulduğunda, hangi biçimde bir kişi ihlal edilir ya da incitilir? Fail'in tarafından sorduğumuzda, ihlalin sorumlusu kim ya da nedir?³⁸ Waldenfels, ilk sorunun yanıtı için üç olasılık görür: Bir şey, biri ya da bir kural. Şiddetin yalnızca insan değil insan olmayan muhataplarının da olduğundan bahseder. İkinci sorunun yanıtını ise, vücuten ve mental yaralanma olarak verir ki bu Garver'in açık ve gizli

³⁴ Coady C.A.J., *Morality and Political Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 25.

³⁵ Betz Joseph, "Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction", *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343, s.341-342.

³⁶ Coady C.A.J., *Morality and Political Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 26.

³⁷ Bufacchi Vittorio, "Two Concept of Violence", *Political Studies Review*, vol 3, 193-204, s. 196.

³⁸ Waldenfels Bernhard, "Violence as violation", *Violence, Victims, Justifications: Philosophical Approaches* (Ed. Felix O Murchadha), Germany: Peter Lang, 73-94., s. 79-83.

şiddet tanımlamasına uygun bir tanımlamadır. Son olarak da, herkesin olan şeye, yani şiddet eylemine, az ya da çok katıldığını ve sorumlu olduğunu belirtir.³⁹

Waldenfels'in ilk sorusu, neyin ya da kimin ihlal edildiğine dair sorusu, diğerleri arasında çok daha anlamlı olan bir sorudur. Çünkü şiddet eğer bir ihlal durumu ise ne ihlal edilmekte yani ne çiğnenmekte ya da bozulmaktadır ki ortaya bir mağduriyet durumu çıkmaktadır. Bu bir hak ihlali olsaydı eğer, Audi'nin dediği gibi, boks ve güreşte olduğu gibi, paradigmatik şiddet unsurları olmazdı. Oysa vardır.⁴⁰ Dolayısıyla Audi'ye göre, bir hak ihlali olmaksızın da şiddet olabilmektedir. Bununla birlikte, Wade, ihlal (infringement)'in nesnel unsurunun yıkmak, bozmak, incitmek, zarar vermek olduğunu belirtir⁴¹. Yani ihlal'de söz konusu olan yıkıcılıktır. Yıkıcılık ise, bir şeyin yapısına, doğasına ya da oluşumuna aykırı olan şeydir. Wade, “anlaşmayı ihlal eden şeyin onun terimlerine göre eylemeye yönelik pozitif red olduğunu”⁴² belirtir. Red, bütünüyle kendi yıkıcı gücünde görülür.⁴³ Aslında ihlalin yıkıcı gücü ile olan şey ise, birinin diğerini olumsuzlaması (negation), reddetmesidir. Bu, karşı tarafı, silmeye çalışma, hiçe indirmeye çalışmadır ki o durumda sınır ya toptan reddedilir ya da kısmi olarak geçilir, yani ihlal edilir, çiğnenir. Yine olumsuzlama gerektiğinde bir kuvveti gerektirir ya da bazen gerektirmeyebilir. Örneğin öldürme olayında kuvvete dayalı bir olumsuzlama varken, aşağılamada saygınlığa yönelik bir yok sayma vardır. Dolayısıyla olumsuzlamayı yalnızca kuvvet ve ihlal ile sınırlamak doğru olmaz. Çünkü bu kavramlar eş anlamlı kavramlar değildir. Burada daha ziyade, olumsuzlama kavramı kaplamı daha geniş bir kavram olarak görülmelidir. Ve şiddeti anlamak için kuvvet ve ihlal kavramlarından şimdi olumsuzlama kavramına geçilmelidir.

O halde buraya kadar ki şiddet incelememizde onun özüne yönelik bir kavramı daha ortaya çıkarmış bulunmaktayız ki bu olumsuzlama (negation) kavramıdır. Bir sonraki başlıkta bu kavramı özellikle Hegel bağlamında ayrıntısı ile ele alacağız. Ama şimdilik şunu söylemeliyiz ki

³⁹ a.g.e. 79-83

⁴⁰ Bufacchi Vittorio, “Two Concept of Violence”, *Political Studies Review*, vol. 3, 193-204, s.197.

⁴¹ Wade Francis C., “On violence”, *The Journal of Philosophy*, vol 68, No:12, 369-377, s.371.

⁴² a.g.e. 372

⁴³ a.g.e.

ihlal, hak veya sınır ya da kural ihlali olsun, ne olursa olsun, ihlal eden ihlal ettiğini kabul etmemekte, tanımamakta, yok saymakta kısacası olumsuzlamaktadır diyebiliriz.

Olumsuzlama (Negation) Olarak Şiddet

Şiddeti olumsuzlama olarak inceleyen en önemli düşünür, Hegel'dir. Hegel *Hukuk Felsefesi* eserinde zorlama/baskı ve suç başlığı altında şiddeti ele alır. Hegel şiddet (Gewalt) ile baskı/zorlama sözcüklerini elbette eş anlamlı kullanmaz ama şiddeti anlamak amacıyla başvurduğu kavram budur.

Şimdi Hegel'in bu konudaki düşüncelerine geçerseniz, başlangıç olarak şunu demeliyiz ki Hegel'e göre, baskı, insanın özgür iradesinin/istemesinin kendini geri çekemediği bir durumda gerçekleşir. Şöyle der Hegel: "Yaşayan bir canlı olarak insan, elbette boyunduruk altına alınabilir. Yani fiziksel tarafı ve diğer harici nitelikleri, diğerlerinin gücü altına girebilir. Fakat kendinde ve kendisi için özgür irade, yakalandığı dış boyuttan ya da onun ideasından kendini geri çekememenin haricinde baskılanamaz. Sadece baskılanmayı/zorlanmayı isteyen kişi, herhangi bir şeye zorlanabilir"⁴⁴ Hegel şiddet konusunda, zorlama ve baskılamanın dışsal bir niteliğe ya da fiziksel bir niteliğe yapılabileceğini, kişinin özgür istemesinin bu durumda o zorla karşılaşmayacağını belirtiyor. Uygulanan zor ya da baskı, kişinin iradesine uygulanan bir baskı ya da zor değildir. Esas olarak zor ya da baskı, kişinin iradesinin dışında ve bedenen maruz kaldığı bu dışsal boyuttan kendini alamadığı durumda gerçekleşir. Dışsal boyutta olmayan iradeye zor uygulanamaz. Hegel'e göre, "sadece mevcut olan/var olan isteme/irade ihlal (Verletzung) edilebilir"⁴⁵ İrade kendi varoluşunda sürekli olarak değişir.

O halde Hegel'in ışığı altında bu başlık altındaki ilk saptamamız, baskı ve zorun iradeyi her zaman kapsamadığıdır. Yani Hegel, beden gibi dışsal bir niteliğe yapılan zorlama ile iradeye yapılan zorlamayı ayırmaktadır. İkinci saptamamız ise Hegel tarafından şöyle ifade edilir:

⁴⁴ Hegel G.W.F , *Philosophy of Right*, (Tr. H.B.Nisbet), United Kingdom: Cambridge University Press., s.119-120 .

⁴⁵ a.g.e. 122

“Kendi somut anlamında özgürlüğü ihlal etmenin böyle bir biçimi olarak hür bir fail tarafından kullanılan kuvvet bakımından zorun ilk kullanımı, suçtur. Bu kendi tam anlamında olumsuz olarak sonsuz bir yargı oluşturur. Böylelikle yalnızca tekil –iradem altına giren bir şeyin kapsamı- olumsuzlanmaz fakat aynı zamanda ‘benim’ yüklemimdeki, yani benim haklar kapasitem yüklemimdeki, evrensel ve sonsuz öge de olumsuzlanır”⁴⁶ Bu şu demeye gelmektedir ki, öncelikle zor, özgürlüğün bir kuvvet yoluyla yapılan ihlalidir. Sonra ve en önemlisi, bir negasyon, bir olumsuzlamadır. Neyin olumsuzlanmasıdır? 1. İradem altına giren şeylerin olumsuzlanmasıdır 2. Evrensel ve sonsuz öge olarak haklarıma yönelik bir şeyin olumsuzlanmasıdır. Burada suç hakkın ihlalidir⁴⁷. Gerçek, yani asıl hak ise, bu ihlalin iptalidir. Dolayısıyla şiddet olarak suç bir olumsuzlama iken ceza da bu olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır⁴⁸.

Suç ve cezayı burada hak ihlali bakımından önemlidir ve bu ihlal zorla yapılır. Daha doğrusu ihlal, “sadece dışsal varoluşu ve varlıkları etkileyen”⁴⁹, kaynaklara yapılmış bir zarardır. Zorla yapılan bu ihlal yani zarar da, bir olumsuzlamadır. Bu olumsuzlama irade açısından, altına giren şeylerin kapsamlarının olumsuzlanmasıdır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, zorun bedene yönelik ilk kullanımında da iradenin kendini kurtaramadığı ikinci kullanımında da şiddet vardır. Çünkü Hegel, “Varoluşumdan kendimi geriye çekebilirim ve onu bana dışsal kılabilirim. Belirlenimler içerisinde bile olsam, kendimin dışında tekil hislerimi koruyabilir ve özgür olabilirim. Fakat bu benim irademdir. Diğerleri için kendi vücudumdayım. Varoluşumda özgür olduğum sürece diğerleri için özgürüm. Bu özdeş bir önermedir. Diğerleri tarafından vücuduma yapılan şiddet (Gewalt) bana yapılmış şiddettir”⁵⁰ der. Yani dışsal varoluşuna yapılan zorlamanın şiddet olduğunu kabul eder. Geriye de iradenin kendini geriye çekememe durumu kalır ki o da yukarıda Hegel’in de dediği gibi iradeye yapılmış bir zorlamadır.

---

⁴⁶ a.g.e. 122

⁴⁷ a.g.e. 122

⁴⁸ a.g.e. 123

⁴⁹ a.g.e. 124

⁵⁰ a.g.e. 79

Aslında Hegel tarafından tanımlanan şiddetin, iradenin kendini dışsal olandan kurtaramadığı durumu da göz önünde bulundurursak, olumsuzlayıcı bir karşılaşma anı olduğunu görebiliriz. Bu olumsuzlama bir ihlal durumu olup, mevcut olanın ihlalidir söz konusu olan. Karşılaşma da bu mevcut olan üzerinden gerçekleşir. Mevcut olan üzerinden gerçekleşir ama bunda öznenin haklar kapasitesine yönelik bir olumsuzlama da vardır. Dayısıyla bu anlamda öznenin sahip olduğu olanakların değillenmesidir gerçekleşen. O halde Hegel'den yola çıkarak tekrar soralım şiddette ne ihlal edilmekte ve olumsuzlanmaktadır? Öznenin dışsal ya da iradi mevcut bir durumunun ihlali ile aslında ne yok sayılmaktadır?

İlk planda şunlar göze çarpmakta: Öznenin yok sayılan, ihlal edilen şeyi, onun mevcut olanaklarında kendini gösteren *sınırlarıdır*. Özne zorla, baskıyla karşılaştığı dışsal durumda *sınırdadır*. Ve de o dışsal durumdan kendi iradesini kurtaramadığı durumda da. Ve bu sınırla bağlantılı hep bir *konumdadır*. Olumsuzlanan, öznenin sınır durumları üzerinden çığnayan şey, *konumlar* ya da *konumun kendisidir*.

II

Sınır, Konum, Olumsuzlama

Bu noktada konuyu açıklamak amacıyla şiddetin kimler arasında gerçekleştiğine bakalım. Şiddete konu olan taraflar kimlerdir? Eğer doğal şiddeti, yani insan eliyle olmayan ama doğa güçleri ya da bitki veya hayvanlar tarafından yapılabilecek şiddeti bir yana bırakırsak, bu tarafların insanlar olduğunu söyleyebiliriz. Fakat en genel terimiyle şiddet taraflarını belirtmek, *biri* ve *diğeri* kavramlarının kullanılmasıyla olur. Şiddet biri ve diğeri arasında gerçekleşen bir olgudur. Bu gerçek, şu ana kadar ki incelememizden de rahatlıkla çıkarabilir. Peki biri ve diğeri arasındaki şiddet mekanizması nasıl gerçekleşmektedir? Bir diğeri soru da, şiddet biri ve diğeri arasında ne zaman ortaya çıkmaktadır?

Biri ve diğeri, birbirleriyle karşılıklı olarak konumlanmaz, doğal olarak kendilerini olumlamak isterler. Ve biri ve diğeri kendilerini olumlarlar. Fakat bunun şiddetin ilk ilkel şeklini ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Biri kendini olumlarken, aslında iki şey yapmaktadır. Birincisi, kendini salt olumlamak ikincisi ise,

olumladığının dışındakileri dışlamak (exclude), yok saymak, hiçlemektir. Kısacası diğerini olumsuzlamaktır. Bu, Spinoza'dan beri bilinen bir gerçeğin dışı vurumudur: Her belirlenim bir negasyondur, yani olumsuzlamadır. Kendi belirlenimini olumlayarak sağlayan birinin dışında yalnızca diğeri olduğundan, onun belirlenimi diğerini olumsuzlar. Aynı şey birinin karşıtı olarak diğeri için de geçerlidir. Bu olumsuzlama, henüz işin içinde bir kuvvetin ya da art niyetin olmadığı durumda gerçekleşir. Aslında bir sınır ihlali de yoktur. Sınırın çiğnenmesinden daha ziyade sınırın topyekun yok sayılması vardır. Sınırın yok sayılmasıyla diğerinin kimliğine (Identity) yönelik konum sıfırlanır. Konum kavramını burada, en genel anlamıyla, biri veya diğerinin her türlü kimlik varsayımı olarak kullanıyorum. Dolayısıyla olumsuzlamanın biri veya diğerinin kimlik olarak konumuna yönelik olduğunu düşünüyorum. Şimdi, şiddetin bir olumsuzlama olduğunu ortaya çıkarmıştık. *Ve biri ve diğeri, yalnızca kendi kendilerini olumlasalar bile mantıksal olarak yine birbirlerini olumsuzlamış* ve böylece de şiddet olgusunun bir ön durumunu gerçekleştirmiş olacaklardır. Buna *şiddetin ön olgusu* adını vermek istiyorum.

O halde daha başlangıç itibariyle, biri ve diğeri olarak varlık, *şiddetin ön olgusundan* dolayı, şiddete gömülüdür ya da şiddetle doludur diyebiliriz. Çünkü varlığı biri ve diğerinin karşılıklılığı içinde kavrar kavramaz, ondaki olumsuzlamayı da hali hazırda kabul etmiş oluyoruz. Bu olumsuzlamanın ise, *şiddetin ön olgusunu* yaratmada motor güç olduğu apaçıktır. *Şiddetin ön olgusunu* ise şiddet olgusu izler. Olumsuzlama, birinin kendini olumlamasından dolayı değil de bizatihi diğerini olumsuzlamasından kaynaklanıyorsa, şiddette bu olumsuzlamanın karakterine göre biçim kazanır. Bu olumsuzlamanın karakterinde yukarda da incelediğimiz gibi fiziksel bir kuvvet olabilir veya olmayabilir. Esasında olumsuzlama birinin diğerinin bedensel, psikik, sosyal ya da toplumsal, vs. herhangi bir kimlik konumunun ona ait sınırının sifra indirgenmesiyle olan bir şeydir. Şiddet, mevcut bir sınırın geçilmesi ya da toptan hiçlenmesiyle olur.

Biri ve diğerinin karşılıklı konumlarında olumsuzlama mantığı bize çok şaşırtıcı veriler sunar. Bunlardan biri, şiddetsiz (non-violence) ortamının aranmasıyla ilgili olandır. Şiddetsiz, şiddetin aksine bir olumlama ve bu olumlama eğer birinin diğeri üzerindeki tasarrufu şeklinde olursa, diğerini olumlayan biri, istemeden de olsa kendini

olumsuzlamış olur. Daha doğrusu, kendi eliyle, *şiddetin ön olgusunu* kendisi üzerinde yinelemiş olur. Ama bu defa olgudaki olumsuzluk diğeri tarafından değil kendisi üzerinden gelmiştir. Dolayısıyla denilebilir ki tanınma diyalektiğinde efendisini tanıyan köle her zaman şiddetin okunu kendine yönelten taraftır. Diğer şaşkırtıcı veri ise, konumlar üzerinden analiz edilebilir: Biri, bir konum ve diğeri de bir konumdur. Bu konumlar ayrı ve farklıdır. Ama iki konumu önceleyen bir **tertium quid** noktasından bakıldığında bu konumlar aynı zamanda aynıdır da⁵¹. İşte o zaman birinin diğerine uyguladığı olumsuzlamanın kendisine uyguladığı bir olumsuzlama olması da kaçınılmazdır. Dolayısıyla birinin diğerine uyguladığı şiddet aynı zamanda o birinin kendisine uyguladığı şiddettir. *Şiddetin ön olgusunda* açıkça görülmeyen bir şeydir bu.

Şu ana kadar şiddetin bir olumsuzlama olduğunu, biri ve diğeri arasında gerçekleştiğini ve belli bir mekanizma dahilinde oluştuğunu söylemiş olduk. Olumsuzlama kavramı, kuvvet ve ihlal kavramı ele alındığında onları bazı bakımlardan içeren bir kavramdı. Bununla birlikte bu, olumsuzlamanın olduğu her yerde fiziksel kuvvetin olacağı anlamına gelmemelidir. Gerçi kuvvet uygulayımında da olumsuzlamada da yıkıcılık vardır ama olumsuzlamanın yıkıcılığı kimlik olarak konumun bütününe yöneliktir. Öznenin konumu ise tek değildir. Özne birçok konuma aynı anda sahip olabilir. Bir yanda biyolojik kimliğine dayalı bir konumu varken, diğer yandan içinde duygusal dünyanın biçimlendiği bir konumu da olabilir. Ya da etnik veya toplumsal statüye bağlı kimlik konumları da olabilir. Bütün bunlar şiddet tanımını oldukça genişletir. Bununla birlikte bu şekilde belirlenen şiddet bütünüyle belirsiz bir kavram değildir. Çünkü şiddetsiz yani olumsuzlama, kavramın sınırını çizer. Buna göre örneğin, ilk planda bir ameliyatın fiziksel bir şiddet olarak tanımlanması gerektiğini söylenebilse de duruma yakından bakıldığında bunun böyle olmadığı görülebilir. Çünkü ameliyatta olan hastanın sağlığının olumsuzlanmasıdır. Bundan dolayı da eylem şiddetsiz bir eylem olarak nitelenir.

---

⁵¹ Yani Hegelci bir perspektiften bakıldığında.

Sonuca Doğru...

Konumun olumlanması, her zaman olumsuzlanmayla birlikte var olur. Daha doğrusu, şiddet ve şiddetsiz birbirlerine bağlı bir ikilidir. Tekrar ameliyat örneğine dönersek, ameliyattaki fiziksel kuvvet kullanımı, her ne kadar art niyetsiz de olsa, bedenin yıkımını da bir belirlenim olarak içerdiğinden bir şiddet eylemidir de aynı zamanda. Fakat bir ve aynı bedene uygulanan olumsuzlama ve olumlamadan olumlama daha belirgin olduğu için, yani başat olduğu için, ameliyat şiddetsiz bir eylem olarak görülür. Şiddet, şiddetsiz ile vardır ve nasıl ki şiddetin sınırları şiddetsiz tarafından çizilir şiddetsizin sınırları da şiddet tarafından belirlenir. Şiddet *şiddetin ön olgusu* tarafından alenen deneyimlendiğinden şiddeti değil ama şiddetsizi düşünmek daha zordur. İnsan *şiddetin ön olgusunda* tek yanlılığa düşmüştür ve şiddetsize ulaşmayı hayal etmektedir.

Buraya kadar, şiddet fenomenini kuvvet, ihlal, yıkıcılık, planlılık, olumsuzlama vs. daha birçok bağlaştığı kavram etrafında inceledik. Kavram analitik bir gelenek tarafından ele alındığında, çözümlendiği kavramlar dahilinde bir tanımlama gereksindiriyordu. Böyle bir tanımın elde edilmeye çalışılması tanım ve tanımlanan arasındaki ilişkinin çok sıkı dokunmuş olmamasından dolayı bazı sorunlar taşıyacağı açıktır. Örneğin Betz Garver'ın Dewey eleştirisinde, Garver'ı Dewey'in tanımını tanımlanan ile eşanlamlılık ilişkisine soktuğu için eleştirir.⁵² Diğer bir sakınca ise, tanımın her zaman olguyu dar bir perspektif içine sokmak istemesinden kaynaklanabilir. Bu bizim şu ana kadar şiddeti anlamaya çalışırken gezindiğimiz kavramlardan bir ya da birkaçını seçerek bir tanım geliştirme anlamına gelirdi ki bu da diğer kavramları dışlamakla olacağından tehlikeli bir durum arz eder. Biz şiddeti, olumsuzlama kavramı üzerinden anlamaya çalışırken bir tanım geliştirmedik sadece şiddet kavramı ile olumsuzlama kavramı arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermeye çalıştık. Şiddet ve şiddetsiz ikiliğini çevresindeki kavramlarla birlikte anlamak istedik. Ve bütün ikilikler gibi şiddet ve şiddetsiz ikilisini düşündüğümüzde de, aslında ikilikleri böyle konumlandıran,

---

⁵² Betz Joseph, "Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction", *Ethics*, Vol 87. No:4, 339-351, s. 342-343, s.342.

aralarındaki yarılmanın, bir diğel deyişle kurt ile kuzuyu bir araya getiren şeyin sebebinin, en büyük şiddet olduğunu düşünüyöruz.

KAYNAKÇA

- ARENDR, Hannah. *Şiddet Üzerine* (Çev. Bülent Peker), İstanbul: İletişim yay., 2009.
- BACK, Allan. "Thinking Clearly About Violence", *Philosophical Studies*, 117: 219-230, 2004.
- BENJAMİN, Walter (2010) "Şiddetin Eleştirisi Üzerine", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (Ed. Aykut Çelebi), İstanbul: Metis, 2010. ss. 19-42.
- BETZ, Joseph. "Violence: Garver's Definition and a Deweyan Correction", *Ethics*, Vol 87. No:4, 1977. ss. 339-351.
- BUFACCHİ, Vittorio. "Two Concept of Violence", *Political Studies Review*, vol. 3, 2005. ss. 193-204.
- COADY, C.A.J. *Morality and Political Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- ÇELEBİ, Aykut. "Şiddete Karşı Siyaset Hakkı", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (Ed. Aykut Çelebi), İstanbul: Metis Yay., 2010, 255-312.
- DEWEY, John. *Middle Works 1899-1924: Volume 10*, USA: Southern Illinois University Press, 2008.
- GARVER, Newton. "On violence", *Philosophical Issues: A contemporary Introduction* (ed. James Rachels, Frank A. Tillman), New York: Harper&row publishers, 1972.
- HEGEL, G.W.F. *Philosophy of Right* (Tr. H.B.Nisbet) United Kingdom: Cambridge University Press, 1991.
- İsimsiz (1977) *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- LIDDELL & Scott. *Greek-English Lexicon*, Oxford: The Clarendon Press, 1964.
- Platon. *Yasalar I-II*. (Çev. Saffet Babür), İstanbul:Kabalıcı Yay., 1998.
- STAUDİGL, Michael, "The Vulnerable Body: Towards a Phenomenological Theory of Violence", *Analecta Husserliana*, LXXXIX, 259-272, 2006.
- WADE, Francis C. "On violence", *The Journal of Philosophy*, vol 68, No:12, 369-377, 1971.
- WALDENFELS, Bernhard. "Violence as violation", *Violence, Victims, Justifications: Philosophical Approaches* (Ed. Felix O Murchadha), Germany: Peter Lang, 73-94., 2006.
- WOLFF, Paul Robert. "On violence", *The Journal of Philosophy*, vol. 66 No: 19, 601-616. 1969.